

**Ўзбекистон Республикаси маданият ва спорт ишлари вазирлиги
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ МИЛЛИЙ РАҚС ВА ХОРЕОГРАФИЯ ОЛИЙ
МАКТАБИ**

**“ХОРЕОГРАФИЯ” кафедраси
“Ўзбек рақсни ўқитиш назарияси ва услуги” фанидан**

**“САБО” рақс ансамбли дастурларида
анъанавий ўзбек рақс мактабларининг
услублари ифодаланиши**

мавзуидаги

КУРС ИШИ

“Хореография-педагогикаси” бўлими 3-курс талабаси

Сафарова Дилноза Равшановна

Қабул қилди: М.Махмудова

Тошкент – 2015

Режа:

1. Кириш
2. “Сабо” рақс ансамбли ва миллий мактаблар
3. Миллий рақс мактаблари “Сабо” рақс ансамбли ижодий фаолиятидаги етакчи кучи сифатида
4. Фарғона рақс мактабининг “Сабо” ижодидаги ўрни
5. Хоразм, Бухоро рақс мактабларининг “Сабо” ансамбли репертуаридаги аҳамияти
6. Фойдаланилган адабиётлар рўйхати
7. Илова

К И Р И Ш

Ўзбек рақс санъатини таърифлаш, гўзал табиат яратган мўъжизага қиёслаш билан баробардир. Инсон қалби ҳамиша гўзалликка ошно бўлиб яшайди. Ундаги эсаётган шамол наво бўлса, оҳиста тебранаётган лолақизғалдоқлар бамисоли ҳиром айлаётган раққосалардир. Нафис ҳаракатлар, нозик тебранишлар, андишали ним табассумлар ўзбекона қизларга хос фазилат, айти шу латофат ва нафосат ўзбек миллий рақсларида мужассамдир.

Рақс санъати қадимдан нафакат тарбиявий, ахлоқий томонларни ривожлантиришга балки гўзаллик ва нафосатга интилиш, бадиий дидни шакллантиришда муҳим ўрин тутган.

Маълумки, эстетик тарбия универсал характерга монанд бўлиб, барча санъат турлари ва шакллари, инсон фаолиятининг табиатга, ижтимоий ҳодисаларга, инсонларга нисбатан шаклланган муносабатини аниқлаб кўрсатади.

Мустақиллик йилларида ўзбек рақс санъати янада раванқ топди. Президент И.А.Каримовнинг 1997 йил 8 январдаги “Ўзбекистонда миллий рақсни ривожлантириш” тўғрисидаги ПФ-1695-сонли фармонида кўра: ўзбек рақс санъатининг тарихий анъаналари ва усуллари тиклаш, авайлаб – асраш ҳамда бойитиш, миллатимизнинг ўзига хос шарқона фазилатлари бой маънавиятига монанд рақсларни тарғиб этиш учун қулай шарт – шароитлар яратиш, миллий рақс йўналишлари бўйича узоқ муддатли, мақсадли дастурлар тайёрлаш, рақс санъатини халқимизнинг юксак маънавияти ва нозик дидига зид бўлган, юзаки, ноўрин таҳдидга асосланган ҳатти - ҳаракат ва либослар ҳуружидан сақлаш, соҳага оид махсус таълим тизимини такомиллаштириш, малакали кадрларга бўлган эҳтиёжни тўлароқ қондириш ҳамда бу соҳа ташкилотларининг моддий негизини мустаҳкамлаш мақсади белгиланди.

10 йил мобайнида фаолият кўрсатиб келаётган “Сабо” рақс ансамбли ҳозирги кунда етакчи ансамбллардан бирига айланган. У ўз ичига моҳир йигит ва қизларни саралаб олган бўлиб, уларни қўллаб қувватлаш билан бир қаторда, ўзбек рақс санъати учун фидоий инсон қилиб тарбиялашни асосий вазифаларидан бири деб билади. Ўзбек рақс санъатида олтин мерос қолдирган Мукаррама Турғунбоева, Уста Олим Комилов, Тамарахоним, Исохор Оқилов каби устозларнинг бетакрор рақслари ҳали хануз юракларда акс садо бермоқда. Уларнинг ўзбек рақс санъати учун қўшган ҳиссалари ва шарафли меҳнатлари маҳсулидир.

Бугунда “Сабо” ансамбли улуғ устозлар анъаналарини давом эттириб эл - юртнинг меҳрига, ишончига сазовор бўлиб келмоқда. Олтин меросимизни атрофлича ўрганиб, уни ўзлаштириш, буюк санъат номоёндалари яратган рақсларни маромига етказиб ижро этиш ҳам “Сабо” ансамблининг асосий вазифаларидан ҳисобланади.

Ансамбл ижодкорлари меросий рақсларни ўрганиш билан бир қаторда ҳозирги замон ҳамнафаслигида ҳам тинмай иш олиб боришади. Миллий руҳда замонга хос рақслар сахналаштириш, уни сахна юзига олиб чиқиб томошабинларда қизиқиш ва ҳайрат уйғотиш “Сабо” рақс ансамблига хос хусусият десак муболаға бўлмайди.

САБО” рақс ансамбли дастурларида анъанавий ўзбек рақс мактабларининг услублари ифодаланиши

Ҳозирги кунда кўплаб ансамблларнинг замонавий рақсларини миллий кўринишда ижро этаётганлиги қувонарли ҳолат албатта, лекин ижро услуби ва либослар танловига тўхталсак муаммо ва камчиликларга дуч келамиз. Бу эса ўз-ўзидан миллий урф-одатларимизни билмасликни кўрсатади. Рақсларда бачканалик ва хатоликларга йўл қўйиш санъатимиз номига доғ тушириш билан баробардир.

Сўнгги йилларда ансамбл тарихи ва репертуарлари фақат журналистлар томонидан кўп маротаба вақтли матбуотда ёритиб борилган. Ансамблнинг замонавий ижодий фаолияти, ўзига хослиги илмий ёндошув асосида санъатшунослик нуқтаи назаридан тадқиқ этилмаган. Ушбу мавзу илмий-услубий, назарий ва амалий жиҳатидан ўрганилмай келинмоқда.

“Сабо” ансамблининг ижодий фаолиятидаги миллий рақс мактабларининг услубларини асл ҳолидек сақлаш, уни бузилмаган ҳолатда бугуннинг томошабини ва келгуси авлод учун бус-бутун етказиш каби муҳим масалаларни ўрганишга эътибор қаратилди.

Мавзунини пухта ўрганиш мақсадида дастлаб рақс тарихига оид манбалар билан танишиб чиқилди. Рақс тарихи билан боғлиқ адабиётларнинг кўпчилиги Л.Авдеева ва Р.Каримованинг номи билан боғлиқдир.

Ушбу ишда санъатшунос Л.Авдееванинг “Ўзбек миллий рақси тарихи” китобидан фойдаланилган. Унда ўзбек халқ рақс хазинасининг тарихий турлари ва жанрларининг оддийдан мумтоз рақсгача кенг қамрови берилган. Шунингдек, мавжуд мактабларнинг ўзига хослиги ҳам баён этилган. Ўзбекистон халқ артисти Р.Каримованинг “Ўзбек рақслари”, “Ферганский танец”, “Харезмский танец”, “Бухарский танец” китобларида анъанавий рақс мактабларининг асосий йўналишларига хос ҳаракатларни тизимли баён этган ва миллий рақсдаги мактаблар ўзаро фарқланган.

Услуб ва ҳаракат турлари гуруҳларга ажратилиб, чизмалар ва суратлар билан таъминланади. Китоб рақс ижроси билан боғлиқ мутахассислар учун ёзилган бўлсада, ундан малакавий битирув иш учун асосий манбаа сифатида фойдаланилди.

“Сабо” рақс ансамбли дастурларида анъанавий ўзбек рақс мактабларининг услублари ифодаланишини атрофлича ўрганиш, кундалик ва оммавий тадбирларда ансамбл фаолиятида миллий мактабларнинг тутган ўрнини аниқлаш ва уни имкон қадар илмий нуқтаи назардан тадқиқ этишдан иборатдир.

Курс ишини ёритиш йўлида бир қанча вазифалар белгилаб олинди.

- “Сабо” рақс ансамблининг миллий услубда замонавий талқиндаги ижодини кузатиш;
- Миллий рақс мактабларини ўзига хослигини ўрганиш;
- Муайян рақслар мисолида рақс мактабларини миллий анъанада давом этишини кузатиш;
- “Сабо” рақс ансамблини ижодий тараққиёти ва омилларини аниқлаш;

“Сабо” рақс ансамбли ишнинг объекти бўлиб, ансамбль репертуарининг ўзига хослиги, миллий мактабларнинг ижодий тараққиётдаги ўрни ва аҳамияти тадқиқотнинг предмети саналади.

Ушбу иш нафақат рақсшунос санъатшуносларга балки, рақс санъатига алоқадор кишиларга, турдош санъатшуносларга ҳам қўшимча манбаа сифатида хизмат қилади.

Бугунги кунда санъатшуносликнинг бир тармоғи бўлган рақсшунослик назариясининг маълум жиҳатдан бойиши илмий ишлар тизимини кўпаётгани билан белгилаш жоиз бўлса, ушбу малакавий битирув иши шунчаки сонини кўпайтирмасдан келажакда рақсшунос-мутахассислар ишига қўлланма сифатида хизмат қилса ажаб эмас.

“Сабо” ансамбли ижодий фаолияти мисолида миллий мактабларнинг рақс жамоаси ижодий тараққиётдаги ўрни ва роли таҳлил қилинганлиги; замонавий миллий рақс ансамблининг ижодий тараққиёт омиллари

белгиланганлиги; рақс жамоаларида анъаналарга ёндошув ва тараққиёт тамойилларини ишлаб чиқиш масалалари ўрганилганлиги тадқиқот ишининг илмий янгилигини кўрсатади.

Миллий анъаналарни давом эттиришдаги мақсад ва вазифалар “Сабо” рақс ансамблининг ташкил этилган кундан бошлаб бугунги кунга қадар қўлга киритган ва эришиб келаётган ютуқлари, ўзига хос йўналиши ва ижодий фаолияти ҳақида умумий фикрларда баён этилади.

Миллий мактаблар Фарғона, Бухоро ва Хоразм мактабларининг таркибий тузилиши, уларнинг аҳамияти, ўзаро фарқли жиҳати илмий ишни янада ёритиш учун маълумот ўрнида келтирилади.

“САБО” РАҚС АНСАМБЛИ ВА МИЛЛИЙ МАКТАБЛАР

Ҳар қандай қалб эгасини эстетик бойитиб, маданий озиклантирувчи, ҳаётга меҳр-муҳаббат ҳисси билан қарашга етакловчи санъат турларидан бири – рақс ҳисобланади.

Ҳар қандай санъат асари кийичиликларсиз яратилмагани каби рақс ҳам кўп машаққат талаб этади. Санъаткор, ижодкор деган номни олишнинг ортида ҳам тинимсиз изланишлар ва катта меҳнат ётади. Сўзсиз фақат қўл, оёқ ва тана ҳаракатлари билан ички ҳиссиёт ва кечинмаларни ижро орқали томошабинларга етказиб бериш раққос ва раққосадан юксак билим, маҳорат, истеъдод, мустаҳкам соғлиқ ва албатта тинимсиз машқлар, ўз устида маъсулият билан ишлашни талаб этади, албатта.

Асрлар давомида шаклланиб келган ноёб меросни, жозибали рақс намуналарини тўплаш бойитиш ва ёш авлод онгига бу бебаҳо бойликларга чуқур ҳурмат ва ҳавас туйғуларини уйғотиш, уларда миллий маънавиятимизга, қадриятларимизга нисбатан эҳтиром ҳисларини юксалтириш ишларини олди.

Барча вилоятларда мавжуд рақс йўналишини сақлаб, шу асосида янги бадиий жамоалар тузиш, замонавий ўзбек миллий рақс мактабини яратиш ҳам

биринчи галдаги вазифа қилиб олинди. Бундай шарафли эътибор ва ўзбек рақс санъатига аҳамият ҳозирги кунга келиб ўз самарасини берди. Ёш кадрлар яъни раққос ва раққосаларнинг санъати ва маҳорати юксак баҳоланиб, ўз ижод намуналарини катта сахнада намоён қилишлари учун кенг имкониятлар яратилди.

Уларни бир жойга жамлаш мақсадида кўплаб профессионал ансамбллар ташкил этилди. Ҳозирда рақс санъати оламида фақатгина инқироз ҳолати ҳукм сураётгани йўқ. Чунки, рақс ижро мактабида мавжуд йўналишларнинг ўзида ижод қилаётган санъаткорлар қатори янгиликка интилувчи, рақс санъатини бирор усул, мактаб билан бойитиш йўлида тинимсиз изланаётган ижодкорлар кўп. Биргина Тошкент шаҳрининг ўзида рақс дасталарнинг сони ўндан ортди.

Шулар қаторида Алишер Навоий номидаги катта опера ва балет театрига қарашли “Сабо” рақс ансамбли мисолида кўриш мумкин.

Ансамблнинг ўзига хос услуби ҳақида гап борса, таъкидлаш лозимки сахналаштирилган рақсларда ўзбек рақс мактабларига алоҳида урғу берилади ва шу аснода иш олиб борилади. Рақснинг йўналиши уни ўзлаштириш даражаси, ижрочиларнинг имкониятлари ҳам инобатга олинади. Оммавий рақсларнинг ижросида эса ҳаракатларнинг аниқлиги, синхрон (бир хиллик) талаб этилади.

“Сабо” рақс ансамбли фаолиятини ўрганиш ва изланишлар натижаси ваҳоланки ўз-ўзидан ансамблнинг илдиз томири ҳисобланмиш “Ассалом қуёш” номи билан чамбарчас боғлиқдир.

Салкам йигирма йил Муборак Мирзаева Ўзбекистон Темир йўлчилар маданият саройи қошидаги “Ассалом қуёш” деб номланган кичик ва ўспирин ёшдаги қизалоқлардан ташкил топган гуруҳга бошчилик қилган.

Гуруҳда истеъдодли ўғил-қизлар йиғилган бўлиб, ҳаммаси чиройли рақсга тушишни, мусиқа ва усулни қалбдан ҳис эта олиш орзусида эди. Муборак Мирзаевани айтишича, улар билан ишлаш ҳар доим завқ ва қувонч олиб келган бундан ташқари улар яна янги билим ва кўникмаларнинг ҳам

уддасидан чиқишган. Машғулотлар ва сахна чиқишлари бахт ва рухий тетиклик бахш этган. Илк чет эл сафарари ҳам айнан “Ассалом куёш” пайтидан бошланган. Кичкина истеъдод эгаларининг орзуси халқаро рақс ўйингоҳларида Ўзбекистон санъатини элга танитиш бўлган.

Орзулар рўёби эса чинакам меҳнатнинг махсулидир. Кейинчалик кичкинтойлар улғайгач, уларнинг кўпчилиги рақсдаги фаолиятини давом эттириш истагини билдиришди. Гуруҳ аъзолари ёш бўлишига қарамай тиришқоқ ва интилувчанликлари, гуруҳ раҳбарида профессионал ансамбл тузиш фикрини туғдирди.

2003 йилда Муборак Ғайратовна кўп йиллик иш тажрибаларига таяниб, ёш ансамбл тузди. Ансамблни асосан гуруҳ тарбияланувчилари ташкил этди. Кейинчалик Тошкент Давлат миллий рақс ва хореография олий мактабининг талаба ва ўқувчилари билан кенгайди. Ансамблга қандай ном бериш масаласига келганда устози Мукаррама Турғунбоева қўл остида таълим олиб у яратган афсонавий “Баҳор” ансамблида фаолият олиб боргани сабабли Муборак Мирзаевага бу ҳолат қийинчилик туғдирмади. Устози хотираси ва “Баҳор” ансамблига монанд ва давомчиси деган ният билан “Сабо” деб номлади.

Ансамблнинг номи “Сабо” деб юритила бошлаган бир пайтда (2003 йил) 18 ёшдан 24 ёшгача бўлган 20 нафар қизлардан ва 6 нафар йигитлардан иборат эди. Кўп ўтмай “Сабо” тезда ўз услуби, йўналиши ва такрорланмас ижодий юзини очди. Меҳнат қилган албатта роҳатини топади. Ансамбл машҳурлик зиналарига аста-секин қадам босди.

2006 йили илк якка концерт дастури Алишер Навоий номли Давлат Академик катта театри сахнасида бўлиб ўтди. Шу сабабли у уч йилда давлат мақомига эга бўлиб, ансамблга давлат ансамбли номи берилди. Шу йилнинг бошидан бошлаб ҳар ой шу театрда концерт афишалари эълон қилинди. Ансамбл репертуаридан фольклор, анъанавий, маросимли, мумтоз, лирик, Ўзбекистоннинг ҳар бир воҳасига тегишли бўлган миллий рақслар ўрин олди.

Муборак Мирзаева устози Мукаррама Турғунбоева яратиб қолдирган меросга ҳурмати жуда баландлиги сабабли ансамбл репертуарларидан меросий рақслар “Тановар”, “Фарғона рубойиси”, “Катта ўйин”, “Гулрух”, “Роҳат”, “Наманганнинг олмаси”, “Нозанин” ва бошқа кўплаб рақсларга алоҳида эътибор қаратди. Бундай ноёб меросни сақлаб уларни сахналаштиришда маҳоратли балетмейстер Қодир Мўминовнинг хизмати каттадир.

“Сабо” худди шу қонун қоидалари белгиланган чизикдан чиқмасликка ҳаракат қилади. Бугунга келиб миллий рақс санъати тобора ривожланиш жараёнида кетмоқда. Бу эса ўз ўрнида замонавий томошабин талабини ўрганиш ва унинг истакларига монанд замонага мос бўлган янгича кўринишдаги ҳаракатлар билан тўлдириш ҳамда давр руҳи ва кайфиятини ҳис эттирувчи бетакрор композицияларни ишлаб чиқиш, сахналаштириш ҳамда унинг моҳирона ижросини таъминлаш каби масалаларни келтириб чиқарди. Бу эса ўз ўрнида шу санъатга кириб келаётган ёш ижрочилардан юксак билим, савия, дунёқараш билан бир қаторда моҳир тайёргарлик, тинимсиз изланиш ҳамда ҳар бир ҳаракат ижросига томошабин талаби ва миллийликни унутмаган ҳолда замон руҳини бера олиш каби талабларни қўяди. Ансамблда нафақат мумтоз рақс балки “модерн” рақсларига ҳам алоҳида аҳамият берилади.

“Модерн” орқали ҳаракатларнинг пластикаси, эгилувчанлик ва ҳаракатларнинг жозибадор ижро этилишини таъминлайди. Ҳар тарафлама тайёргарлик “Сабо” йигит қизлари учун нафақат ўзбекча рақсларни балки, замонавий ва дунё халқ рақсларини ижро этишга имкон беради.

Ансамблнинг ҳар ойлик концерт дастуридан ташқари давлатимиз миқёсида кенг нишонланадиган байрамларда ҳам фаол иштирокини кўриш мумкин. Юртимизнинг “Мустақиллик”, “Наврўз”, “8- март хотин-қизлар байрами”, 8 декабр “Ўзбекистон Республикаси Конституцияси куни”, 1 октябрь “Ўқитувчи ва мураббийлар куни”, 14 январ “Ватан ҳимоячилари куни” ва бошқа тадбирлар шулар жумласидандир.

“Сабо” ансамблининг раққоса қизлари рақсларда табиат образини яратиб беради. Булардан ташқари рақс нақшларида кўлнинг ложувард жилвалари, ўрмон йўлаклари, ариқ жилдирашлари, дарахт гуллари, қушлар парвози ўз аксини топади. Ушбу рақс орқали вужудга келадиган образлар ижрочиларни мажозий фикрлашга мажбур қилади. Уларнинг ҳар бири ўзини бутуннинг қисми сифатида ҳис қилади. Гоҳи барг, гоҳи гул, гоҳи сув кўринишида намоён бўлади.

Янги рақсларни саҳналаштиришда Муборак Мирзаевага малакали балетмейстер-репетитор Дилдора Ғозиева ёрдам беради. Ансамблда ҳар куни 25 нафар қизлар билан оммавий рақслар ва яқка ижродаги рақслар устида машғулотлар олиб борилади. Ана шундай машаққатли ишлар халқ назаридан четда қолмасликка хизмат қилади.

Давлатимиз томонидан 2009 йилда “Йилнинг энг яхши ансамбли” номли унвони берилиши ансамблга янада катта куч бағишлаб, ишлашга бўлган иштиёқни оширди, мақсадлар сари интилишни кучайтирди.

Таъкидлаш лозимки, ансамбл ёрқин истеъдод эгаларини етиштиришга ҳам алоҳида эътибор қаратади. Мисол тариқасида 2010 йилда М.Турғунбоеванинг бетакрор рақсларидан бири бўлган “Муножат” рақсини маромига етказиб ижро этган ансамблнинг етакчи ижодкорларидан Нигина Шорахметова Президентимиз томонидан ёш ижодкорлар учун таъсис этилган “Ниҳол” давлат мукофоти совридори булганлигини айтиш жоиздир. Бу эса “Сабо” ансамблининг мартабасини янада оширишда хизмат қилди.

Бу мукофот нафақат Н.Шорахметовани балки, бутун бир жамоанинг устози Муборак Мирзаеванинг ютуқлари ва беминнат бўлган хизматларида деб ҳисоблаш мумкиндир.

Анъанага кўра ҳар йили Мукаррама Турғунбоева номидаги миллий рақс ижрочиларининг кўрик танлови ўтказиб келинади. Кўрик танлов профессионал ва хаваскор раққосалардан меросий рақсларни ва эркин мавзу бўйича маҳоратларини синашга ундайди.

Уларни рақс санъати йўлидаги бу фидоийликлари ва келажакда улуг унвон эгалари бўлишларига Муборак Мирзаеванинг ҳам умидлари катта. Шу сабаб у ўз шогирдларидан меҳнат ва танлаган касбларига жиддий ёндошишни талаб этади холос. Ижро бошқа, ижро орқали мазмун моҳиятини халқга етказиб бериш умуман бошқа. Рақс тарихини, унинг ҳиссиёт ва кечинмаларини, пластик ҳаракат, имо ишоралар ёрдами билан ифодаласа шундагина томошабинга етиб боради.

Ўзбек рақсида тана ва қўл ҳаракатларидан кўра “мимика” (юз кизмининг сўзсиз имо ишоралари) кўп нарса ҳақида гапиради. Оташин кўзлар караши, мағрур кайрилма қошларнинг ҳолатлари билан истеъдодли раққосалар кайфият ва руҳиятни тасвирлайди.

Муборак Мирзаева шогирдларига рақсни, мусиқани ва миллий урф – одатларни ҳурмат қилишга ўргатади. У қўллайдиган бу услуб ансамблнинг равнақи йўлидаги амалий ишдир. Бу иш услуби ҳозирги кунга қадар ўз самарасини берапти. Экилган бир туп ниҳол вақт ўтиб ўз меvasини бериши “Сабо” рақс ансамбли учун тўғри танланган кофия деса бўлади. Чунки қўйилган мақсад сари интилиш ҳар қандай машаққатни енгиб ўтиш шакл шубҳасиз ёруғ йўлларга ва юксаклик шохсупасига етаклайди.

Ансамбл йилдан йилга ўсиб ёш истеъдодларни ҳам ўз бағрига чорлади. Бундай имкониятдан унумли фойдаланиб “Сабо”нинг қаторидан қолмаслик учун куч сарф этаётган ёшларнинг ижод йўлида эришаётган ютуқлари мақтовга арзигулик.

Шу қаторда “Сабо”нинг яна бир ёрқин вакили кўрик танловнинг 3 ўрин соҳибаси Аманова Умиданинг истеъдодига ҳам қойил қолиш мумкин. Оз фурсат ичида кўзлаган мақсад сари интилишлари ўз меvasини бермоқда.

Кўрик танлов учун тайёрлаган рақсларидан бири Мукаррама Турғунбоева сахналаштирган “Кўғирчоқ” рақси эди. Бўйлари пастгина аммо техник тайёргарликка эга бўлган бу қиз ҳақиқий “Кўғирчоқ” образини яратди.

Ҳозирги кунда ҳам миллий ҳам замонавий йўналишда иш олиб бораётган жамоалар сафига “Сабо” ансамблини биринчилар қаторига киритса

бўлади. Чунки ансамбл жуда кўп чел эл давлатларида бўлиб, Ўзбекистон санъатини бутун дунёга жумладан Франция, Испания, Италия, Германия, Белгия, Швецария ва бошқа Европа давлатларида, АҚШ ва Араб давлатларида, Корея, Тайланд, Ҳиндистон, Хитой, Япония ва Осиё мамлакатларида намоён этиб халқаро мусобақа ва фестивалларда бир қанча совринларга сазовор бўлган. Қаерга бормасин бу ёш ва гўзал қизлар ёрқин ва чиройли рақс ижролари билан томошабинларни завқлантиришган.

Жанубий Корея давлатида “Чеонан дунё рақслари 2011” рақс фестивалида фаол қатнашиб 25 та давлат орасида энг кучли жамоа деб топилиб, биринчилиكنи қўлга киритди. Рақс санъати борасида ўзларининг нафақат маҳоратлари балки жилвакор либослари билан ҳаммани лол қолдирди. “Сабо” ансамбли биринчи ўрин соҳиби бўлиш билан бир қаторда фестивалнинг “Энг чиройли либос” номинацияси бўйича диплом билан тақдирланди. Ҳозирги кунда ҳам ансамбл дунё бўйлаб саёҳатни давом эттирмоқда. Сўнги саёҳатларидан бири шу йилда Франция давлатининг шаҳар ва қишлоқларида ташкил этилган рақс фестивалларидаги иштироқи бўлди.

“Сабо” нинг маҳорат билан ижро этган рақслари, Европа аҳолисининг қалбидан чуқур жой олди. Чет эллик томошабинлар учун ўзбек рақс – бу бутун бир борлик, шу орқали улар бизнинг маданиятимиз ва санъатимиздан янада баҳраманд бўлишади. Бу эса улкан муваффақиятидир.

Ансамбл чет эллик томошабинларнинг кўнглини хушнуд қилиш билан биргаликда бошқа миллат санъатига бефарқ эмас. Ижодий сафар ва фестиваллар жараёнида албатта шу давлат рақсларини ўрганиб, амалда қўллаб келаётгани жамоанинг турфа хилдаги рақсларининг бойиб боришига ҳам сабабдир.

Гастрол сафарларининг бирида Филиппин давлати билан тўқнаш келиб шу давлатнинг фольклор рақсларини ижро этувчи жамоалар, Муборак Мирзаева эътиборини тортди. Жамоанинг машғулоти ва ҳаракатлар ижросини кузатишлар натижасида, ансамбл репертуари учун янги Филиппинча рақс

сахналаштирилди. Рақс учун либос ва рақсда фойдаланиладиган буюмлар ясатилди.

Муборак Мирзаева дунё рақсларини ансамблга киритиш билан бирга, либослари ҳақида ҳам жон куйдиради. Хиндча, корейсча, украинча рақслар учун ҳеч иккиланмай шу давлатларнинг ўзидан либосларни харид қилади. Бугунги кунда “Сабо” ансамблининг либосхонасида эллик мингдан ортиқ либослар сақланади. Ундан ташқари репертуардаги русча, қozoқча, тожикча, азарбайжонча, испанча, туркча, арабча ва бошқа рақслар учун бир неча хилдан зиёд либослар тиктирилган. Ҳар гал “Сабо” ансамбли замонавий ёки бошқа миллат рақсларини бежирим либосларани кийиб, юртимиз сахналарида моҳирона ижро этар экан, образ, характер ва шу жумладан миллат руҳиятини акс эттиришга ҳаракат қилади. Мухлисларнинг қувонч тўла кўзлари, баъзида ўрниларидан тик туриб олқишлашига “Сабо” нинг барча вазифаларни қойилмақом бажара олганининг исботидир.

Тараққиёт йўналишлари ўзбек рақсларини учта йирик мактабларга ажратади. Бу Фарғона, Бухоро ва Хоразм мактабларидир. Ушбу мактабларнинг барчаси юқори бадиий хусусиятлари ва ижро маҳорати билан ўз қийматига эга. Асосий мактабларнинг фарқлари, уша маҳаллий халқнинг урф – одатларига мос ҳолатда ривожланган. Ушбу уч мактаб ўзбек миллий рақсининг бетакрор жиҳатларини намоён қилувчи ва унинг нечоғлик бой эканлигини исботловчи омилдир.

Бу мактаблар ўз характери, оханги, ҳаракатлари ва либосига кўра бир – биридан фарқланади. Юқорида таъриф берилганидек ансамбл ўзбек рақс мактабларининг уч йўналиши бўйича иш олиб боради. Мактаблар учун белгиланган қонун қоида асосида рақс сахналаштириш бевосита профессионаллик даражасига асос бўлади. Қадимги Фарғона рақслари ижроси нафис, майин ва босиқлиги билан ажралиб турган булсада, Бухоро ва Хоразм рақслари қувноқ, техник, серҳаракатлиги билан машҳурдир. Ҳамиша санъатга ошуфта дилларни забт етиб келган ўзбек рақслари ҳам алоҳида аҳамият касб этади. Фарғона рақс мактаби ҳам ўзбек халқ рақси услубларидан бири бўлиб,

у Қўқон хонлигининг Фарғона воҳасида шаклланиб, ривожланиб келган. Фарғона рақс мактабининг ўзига хос томонларидан бири, рақс ҳаракатларида ҳаё-ибони кучлилиги, нафосатлигида кўринади. Фарғона рақс мактаби ўзининг асосий ҳаракатлар мажмуасига эга. Ҳар бир рақсга хос гавда, бош, қўл, қўлдаста, оёқ ҳаракатлари, расмий ҳолатларига эга. Фарғона рақсларида ияк ортиқча кўтарилмайди. Бош ва гавда қўл ҳаракатлари билан уйғунлашиб кетади. Фарғона услубидаги рақсда умуртқа суяклари тик бўлмаслиги ҳамда бўшашмаслиги керак. Расмий ҳолатдан ташқари еттита қўл ва оёқ ҳолатлари, саломлар мавжуд. Бу ҳолатлар Р.Каримова қаламига мануб “Ўзбек рақслари” китобида ҳам келтирилган.

Шу 7 та ҳолат асосида доира зарбларига рақс сахналаштирилган унга асос солган буюк устозлар Уста Олим Комилов ва Тамарахонимдир. Тўрт қисмдан иборат доира дарс ва бешинчи қисм “Катта уйин” деб номланиб, ўз ичига яна бошқа ҳаракатлар турларини ҳам олади. Булар “Гул барги”, “Навда эгилиши”, “Қўлбанд”, “Гул ўйин”, “Енг қоқиш”, “Лаби шакар”, “Дучоба”, “Гунча”, “Соч силаш”, “Узум узиш”, “Ғоз юриш”, “Илон”, “Йирик тўлқин”, “Бел кучар”, “Сув мавжи”, оёқ ҳаракатларидан “Уфори”, “Сохта уфори”, “Оқсатма”, “Қайчи”, “Ярим қайчи”, “Илон изи” ва ҳ.к.

Фарғона мактабида ҳаракатларини пардозловчи ҳаракатлар ҳам бор. “Қийғир бўйин”, “Ияк ҳаракати”, “Тебраниш”, “Силдирма”, “Елка қоқиш”, “Тиниб қолиш”, “Қош учириш” ва “Қўлдаста ҳаракатлари”. Бу ҳаракатлар Фарғонача рақсларда қўшимча ҳаракатлар вазифасини ўтайди.

Фарғона мактаби рақслари туркуми рангбаранг. Мисол тариқасида Мукаррама Турғунбоева яратган асарларни келтириш мумкин. “Муножат”, “Нилуфар”, “Баёт”, “Рохат”, “Гулрух”, “Завқим келур” ва шох асар ҳисобланмиш “Тановар” шулар жумласидандир.

“Тановар” рақсининг маъно ва мазмуни билан танишиб чиқадиган бўлсак ишқ, соғинч, умид, ҳижрон, ҳамма-ҳаммаси уйғунлашиб тановар бўлган гуё. Рақсининг нафислиги аёл кишига хос ҳаё-ибо, севган ёрига муҳаббатини изҳор қилиши ва бундан ўзи уялиши каби ҳислатлар

муҳассамлашиб Фарғона мактабига хос ҳаракат ва ҳолатлар билан тасвирланган.

Фарғона рақс мактабининг яна бир шакли “Майда уйин” - ялла ва лапарлар жўрлигида ижро этиладиган лирик, кулгули рақслардан ташкил топган бўлиб, доира, дутор жўрлигида ҳаваскор ва профессионал раққосалар томонидан ижро этилади.

Бухоро мактабининг асосий характери ифодоловчи ҳаракатлар асосан кескин, техникали ва шиддат билан бажарилиши Фарғона ва Хоразм мактабларидан ажралиб туради. Бухоро мактабида ҳам етти ҳолат мавжудлиги ва икки мактабдан фаркланиши борасидаги маълумот ва таҳлил Р.Каримованинг “Бухарский танец” китобида ҳам кўриш мумкин.

Бухороча рақслар муддатли, энергияга бой. Гавда ҳаракатлари эгилувчан ва чўзилувчан қўл ҳаракатлари, гоҳида аниқ кескин, гоҳида майин, юмшоқ. Оёқ ҳаракатларида тиззалар озгина очиқ букилган, гоҳида кўпроқ очиқ. Бош ҳаракати юқорига қаратилган, осмонга қарагандек, елкалар орқага тисарилган, худди юзлари, қўллари, елкалари ва кўкраклари билан қуёш нурларидан баҳра олаётгандек. Бухороча рақс ижрочилари бутун танаси билан ҳаракат қилади, улар ҳар бир мускулларини ҳис этади. Гавда, қўл, оёқ ҳаракатлари билан мураккаб рақс тасвирларини чизади.

Бухоро мактабида ҳаракатларни бажаришда мушкуллик туғилиши мумкин. Чунки эгилиш турлари, айланишларда чаққонлик ва тезликни талаб этади. Бухороча рақснинг асосий ифодали воситалари елка, серҳаракатлилиқ, тана юқори қисмининг титрамалари, гавданинг тўлқинланиши, бутун тана мускулларининг титрамалари, гавда ҳолатларини кескин ўзгаришлари, алмашувчи, жойида, бир айлана бўйлаб чархлар. Паст – баланд ва ўрта оёқ учларида юришлар. “Нозик”, “Қуёш нурлари”, “Чиройли пешонабанд”, “Ойнага қараш”, “Юрак титрамаси”, “Бармоқ ўйин”, “Хаяжон”, “Лола”, “Спирал айланиш”, “Бир оёқда айланиш”, “Соч силашли айланиш”, “Чархи миён”, “Тўфон айланиш”, “Илон айланиш”, “Қомати зебо”, “Занг садоси”, “Гул тукилиши” каби ҳаракатлар Бухоро мактабини ташкил этади.

Бухоро рақс мактаби усталари Бухоро хореография санъатини уч гуруҳга бўлишган. “Базм аро” рақслари профессионал рақс бўлиб, бойларни базмларини безатувчи рақслар ҳисобланган. “Жўра базм” оддий халқ ичидаги давраларда кайфият кўтарувчи комик ва лирик рақслар. “Марохчи” умумхалқ байрамларида, шаҳар ва қишлоқ майдонларида ижро этиладиган профессионал ва хаваскорларнинг тантанавор рақслари. Бухоро рақсининг замонавий, сахнавий, оммавий, яккахон, мавзуй хилларини келиб чиқишида Исохор Оқиловнинг хизматлари каттадир. Кейинчалик Маргарита Оқилова ривожлантириб борди. Бухороча рақсларга “Мавриги”, “Нозанин”, “Занг”, “Ларзон”, “Бухоро этюди” каби рақслар мисол бўла олади.

Ўзбек рақс мактабларига характер жиҳатдан энг шўхчан, хазлнамо, ўйноқи рақсларни ўз ичига олувчи Хоразм мактабининг ҳам ҳаракат ва ҳолатлари жуда ранг-баранг. Хоразм рақслари ўзини фаол, жўшқин, шўх маъноли ифодаланиш характерига эга. Фарғона, Бухоро халқ рақсларининг устозлари, ҳатто тоғли шўх раққослар хоразм рақсини “олов” деб аташган.

Хоразм рақслари томошабинда катта таассуротлар уйғотади. Қушларни учишини, оҳунинг югуришини, ҳайвонининг ирғишини, шу билан нозик капалакни гулдан баҳрамандлигини, узум баргларини устидаги шудринг томчилари ўзгаришини ифодалагандай бўлади. Шу билан бир қаторда Хоразм рақслари инсонда мардликни, жасурликни, ҳаётга яшашга, интилишга ундайди.

Хоразм мактабида ҳам Фарғона ва Бухоро мактаблари каби еттита гавда, қўл, оёқ ҳолатлари мавжуд. Ҳолатларнинг кўриниши бир хил бўлсада лекин қўлдасталар ҳаракатида фарқланади. Саломлар ҳам бошқача услубда ифодаланади.

Хоразм мактабининг ҳаракатларига: “Жайрон шохи”, “Синди шох”, “Бармоқ ўйин”, “Эзма юрагим”, “Пул санаш”, “Ирғитма”, “Жақу”, “Этак уйин”, “Кетма” ва бошқа ҳаракатлар киради. Ҳаракатларни ижросида занг ва қайроқ тошлардан фойдаланилади.

Хоразм мактабида икки мактабдан айро ҳолда рақсда калитлар бор. Мусиқанинг бир нечта тактларини якунловчи ҳаракат ва рақс давомида охирги жуфт тактда, рақсни тугалланишида ҳам ижро этилади. Калитлар бошланишида олтинчи ёки иккинчи ҳолатда қарсак, сўнг бармоқ қарсиллатиш билан ижро этилади. Калитлар бир жойда туриб ва айланиб бажарилади. Калитлар асосан “Лазги” рақсида кузатилади. “Лазги” такрорланмайдиган сўз, кийин тушунча. “Лазги” - бу қахва, бинафша рангига ўхшаш бўлиб, ўз ифодаси билан оқайтган Амурдарёнинг зилоласи, усти тинч соқин оқимни кўрсатса, тагида эса кучли тез оқимга эга, йўлида тўсқинларни бартараф этувчи ва Хоразм чўлларини суғорувчи тасаввурдаги рақслардандир. Кенг тарқалган рақслардан бири “Сурнай лазги” бўлиб, у сурнай чолғу асбоби жўрлигида ижро этилади. Рақс бошида секин ритм билан бошланиб, бора-бора тезлашади. Хоразм рақслари доирада ижро этилмайди. Рақсларга миллий чолғу ва гармон жўр бўлади. Рақс давомида ашула, ялла ва лапар ҳам айтилади. Ҳамма рақслар жўшқин, шодиёна, қизгин ифодаланади.

Миллий рақс мактабларини “Сабо” ансамбли ижодий фаолиятидаги кучи сифатида

Фарғона рақс мактабининг “Сабо” ижодидаги ўрни.

Ҳозирги кунга келиб, рақс номоёндалари яратиб кетган мактаблар қай даражада давом этаётгани кўпчиликка маълум. Йилдан-йилга саҳна маданияти, мусиқага, кўшиққа мос нозик ҳаракатлар сақланиб эмас, тобора савияси пасайиб йўқолиб бормоқда. Маълумки, кўшиқ, мусиқа, рақс каби санъат турлари ижрочининг юрак туридан, қалб кўридан яралиб, унинг ички кечинмалари, ҳиссиётлари, феъл атвори, руҳий ҳолатидан дарак бериб туради.

Рақсларда бачканабозлик, Фарғона мактабига хос ҳаракат ёки ҳолатларни бошқа миллат рақслари билан аралаш-қуралаш қилиб рақс саҳналаштирилганини кўришимиз мумкин. Саҳнада ёки рақс майдонларида моҳир раққосалар томонидан айнан Фарғонача рақсларда ортиқча имо

ишоралар кўп учрамоқда. Бундай имо – ишоралар балким одамлар учун кизикдир лекин профессионаллик нуқтаи назаридан яхши баҳоланмайди. Фарғона рақс мактаблари учун белгиланган чиройли қочиришлар, муқомлар ёки қош қоқиш ҳаракатлари ўрнини хунук ҳолатлар эгаллаб келмоқда. Бунда Фарғона мактабига хос ҳаракатларнинг чиройи, жозибаси ва нафислиги, маъносиз ҳаракатлар исканжасида қолиш билан бирга, беҳаёликка олиб келмоқда.

Бундан ташқари раққосанинг ҳаракатларини унинг кийган либоси тўлдиради. Бугунги раққосаларнинг ижроси учун танланган либос ҳам муаммоларни четлаб ўтгани йўқ. Миллийлигимизга хос бўлмаган турли-туман безаклар, анъанага мос бўлмаган либослар андозаси ва уларнинг тикилиш услубида яққол номоёндир. Бу каби ҳолатлар бизнинг бир неча минг йиллик тарихга эга санъатимизга, маданиятимиз, миллатимиз қиёфасига доғ туширяпти.

Биргина “Сабо” ансамбли бундай ноҳушлик ва омиллардан йироқда. Чунки яхши устоздан яхши шогирд етишиб чиқади. Ансамбл раҳбари ижод йўлида тўғри оқимни танлаган бўлса қолганлар, шу оқим бўйлаб ҳаракатланишади. Аввало балетмейстерлик салоҳияти қанча юқори бўлса келтирилган ноҳушликларга ҳам дуч келмайди.

Эндиликда Муборак Мирзаева бошчилигида фаолият кўрсатаётган “Сабо” ансамбли ўзбек рақс мактаблар, миллий урф-одат ва анъаналарни қайта тиклаш баробарида келгусида ёш авлод учун сақлаб келмоқда. Аслида Муборак Мирзаева Фарғонада таваллуд топиб, камол топгани ҳам катта рол ўйнайди. Чунки айнан Фарғона водийсида рақс санъатига бўлган иштиёқ у ерда яшайдиган аҳолининг қон томирларига сингиб кетган. У Фарғона рақс мактабининг сир асрорларини устози Мукаррама Турғунбоевадан ўрганган. Афсонавий “Баҳор” ансамблида озгина муддат бўлсада фаолият олиб боргани, олган билимлари бугун шогирдларига Фарғона рақс мактабларини тўғри ўргатиш учун қўл келди. “Шогирд калбида устоз яшайди” нақли бежиз айтилмаган. Сабаб Муборак Мирзаева устозлари Мукаррама Турғунбоевани

жуда ҳурмат қилиб, унда идеал инсон тимсолини кўрган. Унга ўхшашни ва юракларда унинг хотирасини сақлаб қолиши мақсадида Хотира ва кадрлаш байрами муносабати билан устози хотирасига ижодий кеча ташкил этди. Байрамда “Сабо” ансамбли рақс маликаси сахналаштирилган бир қатор рақслар билан буюк устозни ёдга олди.

Бу эса таҳсинга сазовордир. Рақслар орасида Фарғона рақс мактабларининг рақслари ҳам бор эди. Ушбу фикрни Фарғона рақс мактабининг ансамблда тутган ўрни ва Фарғонача услубда сахналаштирилган рақслар мисолида изоҳланади.

Ансамблнинг кунлик иш тартибида ўзбек рақс машғулотлари учун алоҳида вақт ажратилади. Шу жумладан, Фарғона рақс мактабига ҳам катта эътибор қаратилади. Бир қарашда содда ва осондек туюлсада Фарғона рақс мактабининг ўзига яраша қийинчиликлари мавжуд бўлиб, сир – асрорлари ҳам кам эмас. Ҳар бир машғулот учун 2 соат вақт ажратилади. Шу вақт ичида Фарғона рақс мактабига хос ҳаракатлар ва ҳолатлар, бир жойда туриб айланиш, бурчакдан айланиш, доира шакли буйлаб айланишлар доира зарблари жўрлигида ижро этилади. Машғулотларни Ўзбекистон халқ артисти Қодир Мўминов ва ансамбл балетмейстер-репититори Дилдора Ғозиевалар олиб боришади. Доира зарбларига ҳаракатлар муайян рақсда фойдаланиладиган ҳаракатлар ва ҳолатлар мажмуидан иборат. Фарғона рақс мактабида техника талаб қилинмасада ҳаракатларда аниқлик зарур. Айнан шу заруриятлар машғулотлар давомида ўргатилади. Ҳар машғулотнинг бирида Фарғона рақс мактабининг нозик томонлари, киши англаб етмас жиҳатлари ҳақида тушунтириб борилади. Ансамблнинг барча ижрочилари билан, кўзгуга қараб ҳар бир ҳаракат устида ишланади. Ҳаракат давомида нигоҳ, қарашлар бир хил бўлиши учун ҳамма кўз қири билан қарашни, орадаги масофани сақлаш учун бир – бирини ҳис этиш кераклиги уқтирилади.

Профессional раққосалар Фарғона рақс мактаби сир – асрорларини узоқ йиллар ўрганади. Рақснинг энг содда техникасидан то усулга тушиш, қоида саналган ҳар бир шаклларни эслаб қолиши талаб қилинади. Рақсни

ўрганиш жараёнида нафасни тўғри йўлга қўйишга ҳам эътибор қаратилади. Буларнинг барчаси уста – шогирд анъанаси ҳисобланиб, бу усулда рақс санъати мукамалроқ ўзлаштирилади. Ваҳоланки кучли қудрат эгаларидан сабоқ олмоқ ҳар ҳолда ансамблнинг тажрибасини оширади.

Фарғона рақс мактабини ўзлаштиришнинг асосий сабаблари Фарғона услубига хос рақсларни тўғри профессионаллик даражасида ижро этишга қаратилади. Чунки ҳозирги кунда эстрада юлдузларининг қўшиқлари, давлат тадбирлари учун танланган мусика ва куйларнинг кўпи Фарғонача усулда тараннум этилган, ҳатто меросимизнинг аксарият рақслари ҳам Фарғонача усулда сахналаштирилган. Шу сабабли рақсларнинг ижро борасида хатоликларга йўл қўймаслик учун, Фарғона рақс мактабининг ансамблдаги ўрни жуда муҳим.

Ансамбл репертуарида Фарғонача рақслар ҳам ўрин олган бўлиб, рақслар ансамблнинг ҳисобот канцертиларида ижро этилади. “Сабо”нинг келажакдаги режалари улкан. У ўзига хос хусусият билан Фарғона рақс мактабини ривожлантирмоқда.

“Сабо” ансамблининг 2014 йилда ўтказилган ҳисобот концертидан ўрин олган Фарғонача рақслар эътиборни тортади. Фарғона рақс мактабига хос намуналардан бири “Марғилон сюитаси” айнан Фарғонача кўриниш касб этади. Рақслар жамланмасидан ташкил топган бу рақс Фарғона аҳлининг урф одатлари, турмуш тарзи ва маданиятини акс эттирган. Либосларнинг ҳам айнан Фарғона водийси учун танланган ноёб абрли газламалар тўпламини кўриш мумкин. Саҳна пардалари аста – секин очилиши билан эски Марғилон шаҳрида истиқомат қилувчи хонадонларнинг бири тасвирланган. Унча баланд бўлмаган пахса деворлар, ўша даврларда нақш безаклари туширилган тахта эшик, ҳовлини иккига бўлиб бир – бирига қарама-қарши қилиб ўрнатилган тахта сўрилар, сўриларга тўшалган бахмал тўшаклар ва ундаги ноз-неъматларнинг барчаси олтин водий манзарасини намоён этади. Саҳнанинг чап бурчагига ўрнатилган чархпалак ва унга илинган челақчаларнинг айланиши чинакамига ҳовлидан оқиб ўтаётган анҳорни тасвирлайди.

Фарғона рақс мактабларининг яна бир асари “Катта ўйин”дир. “Катта ўйин” рақси новча бўйли қади-қомати келишган Қизларга сахналаштирилган. Чунки доира усулларига ҳаракатлар кенг қулоч очиб ижро этилиши кўзда тутилиб, новча бўйли қизларда ҳаракатлар чиройли кўринган. “Катта ўйин”даги ўндан ортиқ ритмик қомат усули, унинг мазмуни ва моҳиятига баҳо бериш билан бошланади.

“Катта ўйин”даги шўх – шодон ҳаракатлар ундаги либос ранг ечимини талаб этади. “Катта ўйин” рақси Фарғона мактабига оид барча ҳаракат ва ҳолатларнинг йиғиндисидир. Ҳам юмшоқ ҳам кескинроқ ҳаракатлар ўз навбатида виқор билан ижро этилади. Ҳаракатларнинг бир – бирига боғланишида аниқлик талаб этилади. “Сабо” ансамблида машғулотлар давомида ўрганилган сабоқлар, “Катта ўйин” рақсини ижро этишда қийинчилик туғдирмади.

“Катта ўйин” рақсида раққосалар эғнида қизил матодан этаклари кенгайтирилган узун кўйлак. Тик пирпирак ёқали, еңги узун пипиракли. Кўйлак устидан қора виллур матодан тикилган ҳалат. Ҳалатнинг еңглари узун, этаги кенгайтирилган. Кўкрак қисмидан белгача қадама билан бириктирилган. Ҳалатнинг олди қисмига қизил, сариқ зардан кашта тикилган. Пастки кийим айнан кўйлак тикилган матодан лозим ҳисобланган. Бошида қизил дурра ва тиллақош. Кўкрак тақинчоқлари зебигардон. Безаклар зирак ва маржонлардан ташкил топган аксессуарлар бўлиб, буларнинг барчаси “Катта ўйин” рақсининг бир бутун костюмини ташкил этади.

“Сабо” ансамбли фаолиятида Фарғона рақс мактабининг тутган ўрнини 2014 йилда ўтказилган ҳисобот концертидан ўрин олган Фарғонача рақслар ва унинг репертуарида мавжуд бўлган композицияларини деарли ҳар бирини таҳлили ҳамда Фарғона услубида сахналаштирилган рақслар ва либослар талқинида ўрганилиб чиқилди. “Сабо”нинг сахна томошавий санъатида қўллаётган ижобий ишлари, Фарғона рақс мактаби анъаналарини софлигини, аниқлиги, ҳаракатлар ва ишораларнинг тўғри, ўз ўрнида қўлланилишидаги

асосий жиҳатларни сақлаганлигининг келгусида ҳали жуда кўп авлод учун хизмат қилишида замин яратаётганлиги катта аҳамият касб этади.

Хоразм, Бухоро рақс мактабининг “Сабо” ансамбли репертуаридаги аҳамияти.

Ўзбек халқи чинакам бой рақс санъати меросига эга. Бугунгача етиб келган рақсларнинг тур ва жанрлари ранг – баранглиги хайратда қоларли даражада. Ҳамон ўзбек миллий рақслари таркиби, композицион тузилиши, либослари гавда ҳолатлари, қўл ва оёқ ҳаракатлари билан бир-биридан фарқ қилувчи Хоразм, Бухоро ва Фарғона услубларининг ўзига хослиги аниқ кўзга ташланиб туради.

Рақс усталари, балетмейстерлар, ансамблнинг раҳбарлари рақс услубларининг ўзига хослигини, эстетик хусусиятларини соф сақлашга ҳаракат қилиб келишади. “Сабо” ансамблининг репертуарлари Хоразм ва Бухоро мактабларининг гўзал рақсларига жуда бой. Ансамбл ижросидаги рақслар томошабинлар олқишига сазовор бўлиб келмоқда. Ансамбл репертуарига Хоразм ва Бухоро рақсларининг кириб келиши ансамбл ташкил этилган йилдан бошлаб амалга оширилди. Бундан кўзланган мақсад Хоразм ва Бухоро рақс мактабларини ҳам Фарғона мактаби сингари ўрганиб амалда талқин этиш бўлган.

Хоразм билан Бухоро ҳозир ҳам қайроқ билан усул бериш, қўл ва оёқларга кўнғироқчалар боғлаб чиқиш (занг), Хоразм раққосаларининг жиғали калпоқлари ва кўкракка тақиладиган баргаклари, Бухоро раққосаларининг кўпинча зардўзи кенг кўйлаклари ва баланд касавали бош кийимлари ҳамон кадрлидир.

Ҳозирги кунга қадар ансамбл ижро этиб келаётган рақсларни Хоразм ва Бухоро мактабларининг етук вакиллари томонидан сахналаштирилган. Оқиловлар сулоласининг ёркин вакиласи Ўзбекистон халқ артисти Вилоят Оқилова яратган рақслар серҳаракат кўрингани билан жуда чиройли. Техник

тайёргарлик талаб этади. Бундай рақсларни ансамблга сахналаштиришдан мақсад, Бухоро рақс санъатини, анъана ва либосларини сақлаб қолиш ва ансамбл йигит қизларида рақслардаги чаққонлик ва моҳирликни ишлаб чиқиши учун чуқур аҳамият касб этади. Бухоро рақсларида ҳаракатларнинг кескин бажарилиши, ҳолатдан ҳолатга баъзида майин базида эса шиддат билан ўтиш ҳолатлари кузатилади. Ҳар бир ҳаракатдан ҳаракатга ўтишдан олдин нукта қўйилади.

Бухоро рақслари келиб чиқиш тарихи узоқ ўтмишга бориб тақалади. Бухоро Амирликлари саройларида шох амри билан кўплаб тантана ва базмлар уюштирилган. Базмларга сарой раққосалари таклиф этилган. Уларнинг ижроси учун тиктирилган либослар қопсимон кўринишида оғир виллур матодан тикилган бўлиб унга тилла суви югиртирилган зарлардан нақшлар битилган. Шунинг ҳисобига либослар оғирлашган. Сарой раққосалари либосни кийиб рақс ижро этишлари қийин бўлган. Оёқларига оғирлик тушиб ўзлари хоҳламаган тарзда ярим ўтириш ҳолатида рақсларни ижро этишган.

Бошларида ҳам зар босилган пешонабанд ва пешонабандга тикилган юпқа ипак матодан рўмол. Рўмол вазифаси “Бухоро мақомлари”да ёки “Мавриги”нинг биринчи қисмида рўмол билан юзни тўсиб чиқилади рақс давомида рўмолнинг бурчакларидан ушлаб куч билан орқага ташланади. Куч ишлатишга сабаб эса юпқа ипакдан тикилган рўмол жуда енгил. Агар рўмол бутунлай орқага ўтмай пешонабандга илиниб қолса мутлақо ижро учун ҳалақит беради.

Кейинчалик осон йўли топилиб рўмолнинг бурчакларига тугма қадаш усули ўйлаб топилди. Бунда қадалган тугмалар ҳисобига рўмол сал оғирлашиб бемалол юз очиш ҳаракатлари бажарилди.

Ансамбл репертуаридаги рақслардан бири “Мавриги” рақси ҳам ана шундай усулда ижро этилади. Тўрт қисмдан ташкил этган ашула секиндан тез темпга ўтиб давом этади. Раққосалар эғнида тим қизил рангда зар босилган қопсимон кўйлак. Бел қисми хиёл торайтирилган. Бошларида пешонабанд ва унга тикилган рўмол. Безаклари зирак, маржон ва занг.

Бухоро рақс мактабининг ансамбл учун яна бир аҳамиятга молик жихати шундаки, ҳар йили мамлакатимиз кенг нишонлайдиган “Наврўз сайли”, “Мустакиллик”, “Шарқ тароналари” байрамларида ҳар бир вилоят чиқишлари ёки миллий эстрадамизнинг ёрқин вакиллари Бухороча хониш айлашади. Катта майдон ва сахналарда албатта оммавий ижро этилган рақслар чиройли кўринади. Шундай экан, “Сабо” ансамбли Бухороча рақсларни ҳам маромига етказиб ижро этишга ҳаракат қилади.

Муборак Мирзаевага Мукаррама Тургунбоева сингари Вилоят Оқилова ҳам узтозлик қилган. Машҳур педагог, балетмейстер, рақс билимдони кўлида таҳсил олади. Муборак Мирзаева ва “Сабо” ансамбли ижодкорлари Вилоят Оқилованинг бебаҳо санъатини жуда кадрлаб, ҳурмат билан қарашади.

Шу сабаб ансамбл репертуари Вилоят Оқилова сахналаштирган рақслари билан бойдир. Ҳали сахналаштирилганига унча кўп бўлмаган “Фаввора” рақси ўз мухлисларини топиб улгурди. Қийин ҳаракатлар, мукамал ўтишлар ва техникали айланиш турларини ўз ичига олган “Фаввора” рақси нафақат Ўзбекистон сахналарида балки, чет эл сахналарини ҳам забт этди. Ўз номи билан “Фаввора” сувларни бирга ёки биринма - кетин ўйнашини англатади. Сувнинг отилиб чиқиши ҳар бир раққосанинг рақсдаги маҳорат ва чаққонлигини тасвирлайди. Доира усулларида ижро этиладиган бу ҳаракатлар рақс бошида биргаликда, ўртасида раққосалар якка ва жуфт бўлиб техник ҳаракатларни, бир жойда туриб “Чархи миён”, доира шакли бўйлаб айланишлар, тиззада ўтириб “Ларзон” ҳаракатларини галма-галдан бажаришади. Рақс якуни эса ҳамманинг яна биргаликда бажарган ҳаракатлари билан тугайди. Эгнидаги либосларнинг ёрқин ранглардан ташкил топгани, рақсни янада ранг-баранг кўрсатади.

Маълумот бериб ўтганимиздек, ҳозирги кунда эстрада юлдузлари яккахон концерт дастурларида Бухороча услубда кўшиқ куйлаши одат тусига айланган. Концерт дастурларида раққосаларнинг чиқишлари, концерт чиройига янада кўрк қўшади.

Ансамбл репертуарида Фарғона, Бухоро мактабларидан ташқари Хоразм мактаби ҳам ўз ўрнига эга. Ўйноқи, шўх, ҳаракатларнинг турли туманлиги ва ҳазилнамолиги билан ажралиб турадиган бу турдаги рақслар, ансамбл репертуарида ҳам кам эмас. Концерт дастурларида томошабинга кўтаринки рух бағишловчи бу хилдаги рақсларни ансамблнинг ўзи ҳам марок билан ижро этади. “Лазги”, “Сурнай лазги”, “Орозбон” каби рақслар Хоразм рақс усталари томонидан яратилиб ижро этилган.

Бугун эса худди шу рақсларни “Сабо” ижросида кўриш мумкин. Хоразм рақс мактаби ва рақслари минг йиллик тарихга эга.

Ҳозирги кунда буюк устозлардан таълим олиб бугунгача Хоразм рақсларига асос солиб келаётган устоз, Ўзбекистон халқ артисти Гавҳар Матёкубовадир. Унинг “Сабо” ансамбли репертуарида, Хоразм рақсларини ривож топиши учун қўшган ҳиссаси катта.

Репертуарларда Хоразм рақсларининг ижро этилиши Хоразм рақс мактабига бефарқ эмас эканлиги, Хоразм рақс либослари ва Хоразм миллий бой маданиятини атрофлича ўрганишга қаратилган. “Сабо” қизлари тadbир ва концертларда “Ярашибсиз”, “Керакмас” каби Хоразмча кўшиқларга сахналаштирилган рақсларни ижро этади. Ҳар бир ижро этилган Хоразмча рақс бир – бирига ўхшамаслиги ва бири-бирини такрорламаслиги жиҳати, ансамбл репертуаридаги Хоразмча рақсларнинг ҳар хил тури борлигидан далолат беради.

“Лазги” рақсининг ижро борасида баъзан кайроқ тошларда усул бериб ҳаракат бажарилса, баъзида кайроқсиз ҳаракатларнинг ўзини кўриш мумкин.

“Сабо” ансамбли ҳар қандай рақс услубини профессионал ва моҳирлик билан ижро этгани сабаб, миллий эстрадамиз вакилларида концерт дастурларида ўйнаб беришлари учун талаб ва таклифлар билдирилади. Фарғонача, Бухороча ва Хоразмчада куйланган кўшиқларининг барчасига серқирра ижодкорлар гўзал санъат асари яратиб беришларига ишонадилар.

Миллий рақс мактабларини “Сабо” ансамбли ижодий фаолиятидаги ўрни ва роли беқиёс. Ушбу мактаблардаги анъана ва маълум бир махсус

қоидалар бир-бирини такрорламаслиги билан бир қаторда жамоа қуввати кучқудрати умумуан олганда малака ва эгалланган кўникма ва билимларининг тинимсиз синови ва сабоғи ҳамдир деб олиш мумкин. Фарғона рақс мактабининг “Сабо” ижодидаги ўрни унинг борлиғи ва борлигини белгилайди. Ансамблни ўзига хос хусусият билан Фарғона рақс мактабини ривожлантирмоқда, деб баралла айтиш мумкин.

“Сабо” ансамбли репертуаридаги Хоразм, Бухоро рақс мактабига хос бўлган рақс композициялари ҳам мавжудки, бу унинг серқирралигини, бир мактаб ижроси билан қотиб қолмаслиги, репертуарининг ранг-баранглигини ва ижрочиларнинг салоҳияти ва маҳоратини ҳам ўз ўрнида белгилай олади.

“Сабо” рақс ансамбли дастурларида анъанавий ўзбек рақс мактабларининг услублари ифодаси аниқ белгилаб олинган. Унинг ижроси билан жамоа доимий изланиш, ўрганиш, машғулотлар олиб боришдан сира чарчамайди ва тўхтамайди. Бу эса ўз ўрнида ушбу ансамблнинг порлоқ келажagini таъминлайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. И.А. Каримов - “Ўзбекистон 21 асарга интиломқда”, Т.: “Ўзбекистон” нашриёти, “Жамият манънавиятини янада юксалтириш” 2000 й.
2. Р. Каримова “Ферганский танец” Ташкент издательство “Литаретара и искусства” имени Гафура Гуляма Т. 1993 г. 224 стр.
3. Р. Каримова “Узбекский танцы в постановке Исахара Акилова” Ташкент Издательство “Литературы и искусства” имени Гафура Гуляма 1987 г. 400 стр.
4. Р.Каримова “Бухарский танец” Ташкент 1977 г.
5. Р.Каримова “Харезмский танец” Ташкент 1975 г.
6. Л.Авдеева “Ўзбек миллий рақси тарихидан” - Т., 2001 йил.
7. М.Ахмедов “Исохор Оқилов ҳаёти ва ижодидан лавҳалар” “Тошкент” нашриёти 1975 й.
8. Л.Авдеева “Танцевальное искусство Узбекистана” Издательство “Художественной литературы Узбекистана” 1963 г.
9. Р.Каримова “Урок узбекского танца” издательство “Ўқитувчи” Ташкент 1987 г. 88 стр.
10. Р. Каримова “Танцы Равии Атаджановой” издательство “Литературы и искусство” имени Гфур Гуляма, Ташкент 1983 г. 168 стр.
11. Ў. Шокиров, Ф. Ашрафий, И. Шокирова – “Ўзбекистон маданияти намояндалари”, Т.: А. Қодирий номи “Халқ мероси” нашриёти, 2001й.
12. “Л. Авдеева, М. Қодиров, Ю. Исмамова - Танцы “Тановар”, Т.: изд-во им.Г. Гуляма. 2002 г.
13. Р. Каримова – “Ўзбек рақслари”, Т.: “Чўлпон” нашриёти, 2003 й.
14. Р. Каримова – “Меросий рақс дурдоналари”, Т.: “Чўлпон”, 2003 й.
15. Д. Сайфуллаева ва З. Казакбаева – “Ўзбек рақс санъати тарихи ва рақс сахналаштириш сирлари”, Т.: “Ўқитувчи” нашриёти” 2006 й.
16. Р. Каримова, Д. Сайфуллаева - “Ўзбек рақси. Аёллар яқка рақслари”, Т.: 2007 й.

ИЛОВАЛАР

Муборак Мирзаева Ғайратовна
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими
“Сабо” рақс ансамбли бадий раҳбари

“Сабо” рақс ансамбли

Фарғона йўналишидаги “Катта ўйин” рақси

“Наманганнинг олмаси” рақси

“Сурхонча” рақси

Театрлаштирилган тўй рақси

Бухоро рақси

Хоразм рақси

“Сарбон” гуруҳи концерт дастуридан

“Замонавий эстрада” рақси

Конституция байрами “Сабо” рақс ансамбли иштирокида

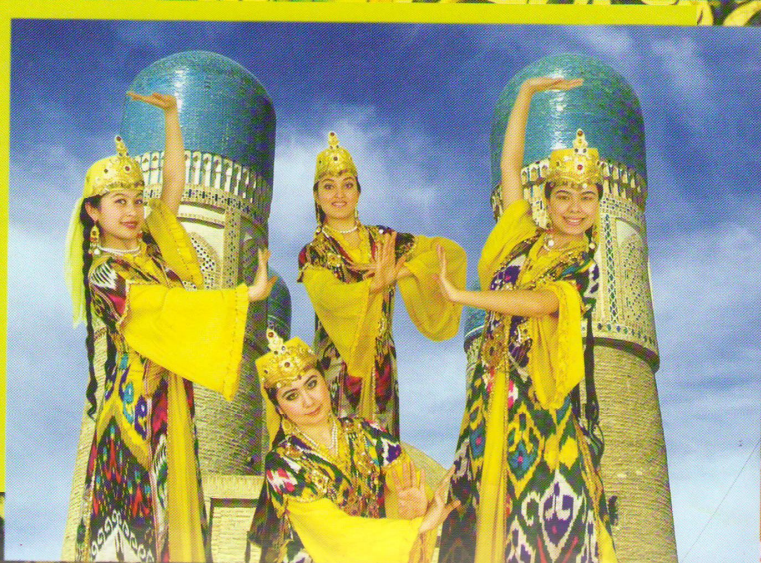
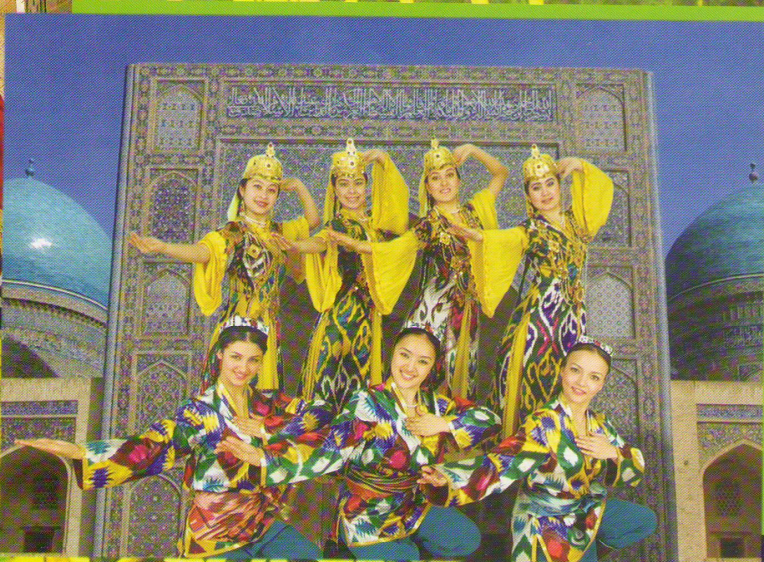
АНСАМБЛЬ НАЦИОНАЛЬНОГО ТАНЦА

SABO

ANSAMBLE OF THE NATIONAL DANCE
REPUBLIC OF UZBEKISTAN

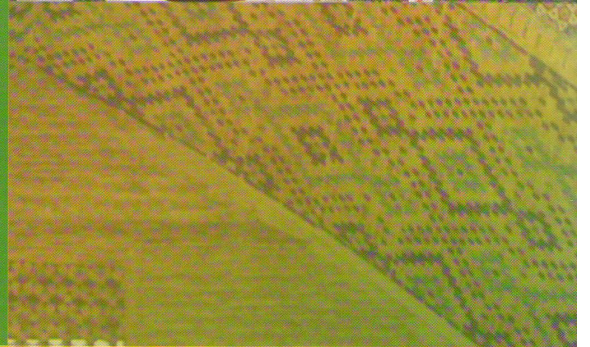

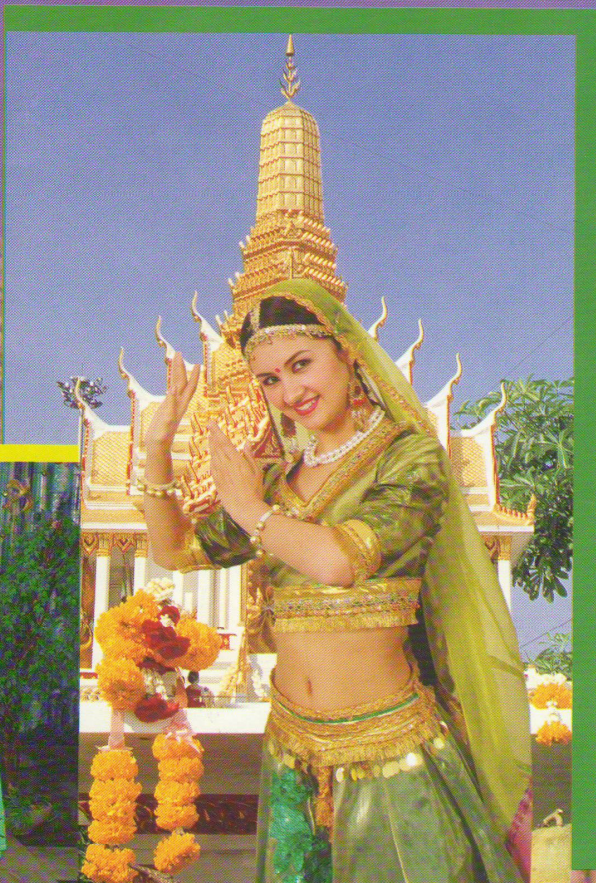
TASHKENT

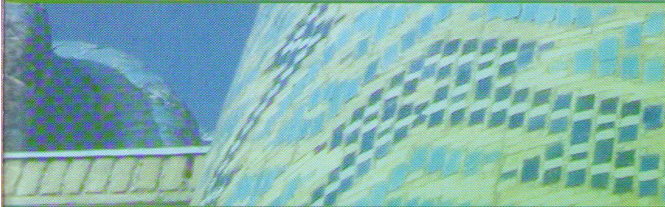
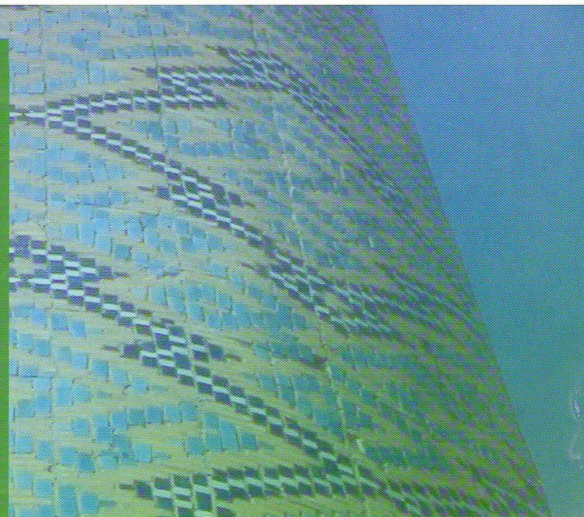

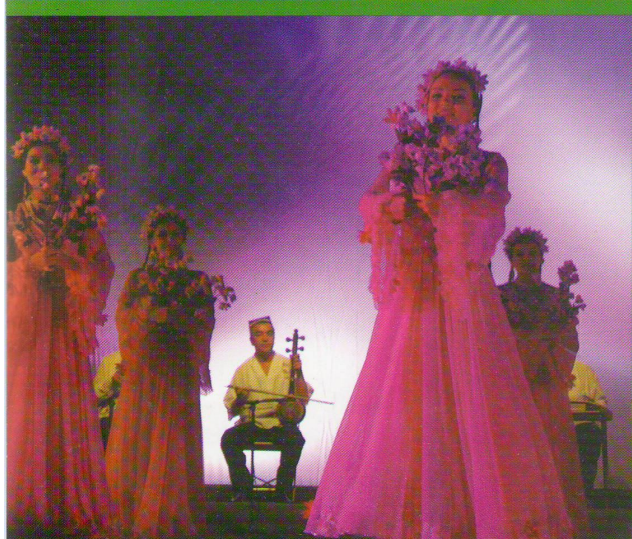

© Wondar

Концерт в Европарламенте.
г.Брюссель 2006г.

Встреча в посольстве Узбекистана
в Бельгии, 2006 год.
Беседа с послом г.Норовым В.

Встреча с послом Узбекистана
г. Норовым В.
в Бельгии, 2006 год.

“Сабо” рақс ансамбли

